

Oğuzların Peçenek Boyunun Menşei

Ayhan Pala*

Oğuzların 24 boyundan biri olan Peçeneklerin menşei üzerinde durabilmek için öncelikle Oğuzların nasıl bir etnik kompozisyon ortaya koyduğunu göstermek lâzım gelir. Bugün hâkim olan ve doğru olduğu anlaşılan görüşe göre Oğuz kavim adı aile, kabile gibi anlamları olan “oğ” kökünden yapılmış bir isimden kaynağını alır ve boylar birliği manasına gelir¹. Sayısı her zaman değişen bu boylar siyasi birlik kurdukları zaman birliği oluşturan boy sayısı ile anılırlar. Üç Oğuz, Altı Oğuz, Dokuz Oğuz gibi isimler böyle ortaya çıkmıştır. Yani Oğuz adı ile anılan boy birlikleri arasında etnik bakımdan bir birlik aramak doğru değildir. Oğuz adının siyasi bir isim olduğu açıktır. Türk adının da aynı olduğu bilinmektedir.² Ancak birlikte uzun müddet bir arada yaşayan bu boyların zamanla kaynaşarak etnik bir yapı oluşturdukları da unutulmamalıdır. Oğuzların Sır-Derya boylarında bunu yaptığını biliyoruz.

Tarihte Oğuzların kurduğu ilk büyük siyasi yapı Dokuz Oğuzlar’dır. Gök Türk Kağanlığı ile devamlı olarak savaşan ve yenilen Dokuz Oğuzlar bu devletin hâkimiyetini kabul etmişler ve devleti oluşturan ana unsurlardan olmuşlardır. Bilge Kağan “Oğuzlar kendi kavmim idi” derken buna işaret eder. Ancak Oğuzların buldukları her fırsatta Gök Türk Kağanlığı’na isyan ettikleri de bilinmektedir. Bu isyanlarda büyük kayıplara uğrayan Oğuzların bir kısmının zaman zaman Çin’e sığındıklarını, fakat fırsat bulduklarında tekrar eski yerlerine döndüklerini de biliyoruz. Dokuz Oğuz boyları Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre şu isimleri taşıyordu: P’u-ku, Hun, Bayırku, Tonra (T’ung-lo), Ssu-chie (İzgil), Ch’i-pi, A-pusse, Ku-lun-wu-ku, Ediz (A-tie).³

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, aypala@gazi.edu.tr ORCID: 0000-0002-9051-6339

1 Peter P. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2014 (5. bs.), s. 217; James Hamilton, “Tokuz-Oguz ve On-Uygur”, çev. Yunus Koç, İsmet Birkan, *Türk Dilleri Araştırmaları 7* (1997), s. 187-232, s. 189.

2 İbrahim Kafesoğlu, “Tarihte Türk Adı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 1, s. 308-315.

3 Ahmet Taşağl, “Gök-Türk Devletini Oluşturan Boylar Sistemi”, *İslâm Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına, Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan*, ed. Hayrunnisa Alan, Abdülvahap Kara, Osman Yorulmaz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2015 (2. bs.) s. 133-138, s. 136.

Dokuz Oğuzların Gök Türk Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Uygur Devleti içinde yer aldıkları ve bu devletin hâkim unsuru oldukları bilinmektedir.⁴ Bu sebeple İslam kaynakları Uygur Devleti'ni Dokuz Oğuzlar ismi ile anmaktadırlar. Czegledy'ye göre "Tielö kavimlerinin doğudaki büyük grubu, Altay Dağları, Selenga Irmağı ve Kingan dağları arasında, Baykal gölünün güneybatı, güney ve güneydoğu komşuluğunda, Orhon'daki Türk İmparatorluğu'nun kuzey, batı ve doğusunda, yarım daire şeklini oluşturan topraklar üzerinde yerleşmişti. Bu doğu boyunun Türkçe ortak adı Oguz, yönetici kavmin adı ise Uygur idi."⁵

Uygur Devleti'nin yıkılmasından sonra Sır-Derya boylarında gevşek bir siyasi yapı olarak ortaya çıkan Oğuzların Dokuz Oğuzlarla münasebeti birçok tarihçi tarafından değerlendirilerek farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Dört farklı görüşün İbrahim Kafesoğlu, Faruk Sümer, L. P. Tolstov ve Osman Karatay tarafından müdafaa edildiği bilinmektedir. İbrahim Kafesoğlu Sır-Derya Oğuzlarını Dokuz Oğuzların devamı sayarken⁶ Faruk Sümer onları On-Okların devamı olarak görür.⁷ Oğuz şehirleri üzerinde çalışmalarıyla tanınan L. P. Tolstov ise Sır-Derya Oğuzlarını bu bölgenin otokton halkı olarak görmektedir.⁸ Osman Karatay ise Kimek asıllı Bayındır ve Bayat boyları ile Güney Sibiry'a'dan gelmiş bazı boyların Oğuzların çekirdeğini oluşturduğunu ifade etmiştir.⁹ Bizce bu dört görüşün telifi mümkündür ve her dört görüşte de haklı noktalar vardır. Bu hususları başka bir makalemizde ele aldığımız için şimdilik bu hatırlatma ile yetiniyoruz.¹⁰ Oğuzlar hakkında bu dört görüşün dışında başka görüşler de vardır ancak yeteri kadar inandırıcı görünmeyen bu görüşleri söz konusu etmiyoruz.

Sır-Derya Oğuzları arasında gördüğümüz ve Dede Korkut hikâyelerinde adlarına pek sık rastladığımız Peçeneklerin menşei meselesi bu tebliğimizin konusudur. Peçenek etnonimine rastladığımız en eski metin, Sinolog Paul Pelliot'ya göre Çin

4 Taşağıl, agm., s. 138.

5 Karoly Czegledy, *Turan Kavimlerinin Göçü*, ter. Günay Karaağaç, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 1999, s. 119.

6 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 1998 (17. bs.), s. 152-153.

7 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını, İstanbul 1999 (5. bs.), s. 2.

8 S. P. Tolstov, "Oguzi, Peçeneği i Mare Daukara", *Sovetskaya Etnografya*, 4, 1950, s. 49-52; *Po Drevnim Deltam Oksa i Yaksarta*, İzdatel'stvo Vostočnoy Literaturi, Moskva 1962, s. 274-276.

9 Osman Karatay, "Oğuzluğun Oluşumu: Neden Kurucu Ataları Batılı Kimselerdi?", *Turan*, Sayı 22, 2014, s. 21-24, s. 22.

10 Ayhan Pala, "Sır-Derya Oğuzlarının Menşei", *Allay Communities: History Issues*, İSTESOB yay., İstanbul 2017, s. 59-68.

Sui Hanedanı (581-618) Tarihi (隋书: Suí shū)'dir.¹¹ Tarih Bürosunda Wei-Cheng (魏徵: Wèizhēng)'in editörlüğünde 629-636 yıllarında derlenen bu kitapta T'ie-le (铁勒: Tiě lēi) konfederasyonunun çeşitli kollarının listesi vardır. Taşkent bölgesinde yaşayan Pei-ju ismini Pelliot Peçenek olarak kabul etmiş, bu fikir ilim âleminde tasvip görmüştür.¹² Uygur diplomat-kâşiflerince VIII. yüzyıl ortasında Kuzey (veya Batı) halkları hakkında yazılmış olan bir raporun Tibet diline tercümesinde de bu adı bu defa kesin bir şekilde görüyoruz.¹³ Bu raporda Sır-Derya bölgesinde yaşayan ve Oğuzlar olduğu tahmin edilen “Hor”larla savaştan “Be-ça-nağ”lardan bahsedilmektedir.¹⁴ Dede Korkut kitabında bu savaşlara büyük bir yer verildiği bilinmektedir. Peçenekler Divanü Lügati't-Türk'de Sır-Derya Oğuzlarının bir boyudur. Dokuz Oğuzlar arasında Peçenek boyunun bulunduğu dair bir bilgi yoktur. Sır-Derya Oğuzlarını oluşturan boyların her birinin menşei ve bu yapıya katılması ayrı araştırmaların konusudur. Bu boyların bir kısmı Dokuz Oğuzların veya Uygurların devamı olduğu gibi¹⁵ bir kısmı da Bayındır boyunun Kimeklerden gelmesi gibi başka siyasi birliklerden koparak Oğuzlara katılmışlardır. Bunlar içinde İrani kavimlerden ve Moğollardan gelenlerin de bulunabileceği anlaşılmaktadır.¹⁶ Tolstov ve Kumekov bunlara işaret ederler.¹⁷

XI. asırdan itibaren Oğuzların bir boyu olarak tarih sahnesinde görülen Peçenekler üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Gyula Nemeth, Peçeneklerin dilinin Kıpçak grubundan olduğunu ortaya koymuştur.¹⁸ Ancak bu tesbitin Doğru

- 11 Çince isimlerin yazılışları konusunda yardımcı için meslekdaşım Dr. Şükrü Aktaş'a teşekkür ediyorum.
- 12 O. Pritsak, “The Pecenegs: A Case of Social and Economic Transformation”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Tomus I, Anno 1975, s. 211-235, s. 211.
- 13 Pritsak, a.g.m., s. 211; Peter B. Golden, “Güney Rusya Bozkırlarının Halkları”, çev. Ayda Arel, *Erken İç Asya Tarihi*, der. Denis Sinor, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 345-382, s. 365; Semih Tezcan, “1283 Numaralı Tibetçe Pelliot Elyazmasında Geçen Türkçe Adlar Üzerine, I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972”den ayırması, Ankara 1975, s. 299-307, s. 307.
- 14 Golden, a.g.m., s. 365.
- 15 Ayhan Pala, “Oğuzdardın Eymür Taypası”, *Ejelgi, Ortasayır Jane Jana Kézendegi Kazakstan Jane İrgeles Elder Tarihündagi Bıylık İnstitutının Evolyutsiyası, Habkaraklık Gılmi-Tajirbelik Konferentsiya Materialdarı*, Almatı 2 Mausım 2016 jıl, Kazakstan Respublikası Bilim Jane Gılım Ministriligi Gılım Komiteti, Ş. Ş. Valihanov Atındagi Tarih Jane Etnologiya İnstitutı, Almatı 2016, s. 36-40.
- 16 Pala, “Sır-Derya”, s. 61.
- 17 S. P. Tolstov, “Goroda Guzov”, *Sovetskaya Etnografya*, 3 (1947), s. 55-102; Bolat E. Kumekov, *Arap Kaynaklarına Göre IX-XI. Asırlarda Kimek Devleti*, çev. Mehmet Kıldıroğlu, Çingiz Samudinuulu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 46.
- 18 Gabor Vörös, “Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 693-708, s. 694.

Avrupa ve Macaristan Peçenekleri hakkında olduğunu unutmamak lâzımdır. Peçeneklerin menşei incelediğimiz zaman hayli karmaşık bir mesele ile karşı karşıya kaldığımız anlaşılmaktadır. Bunun bir sebebi Peçeneklerin de Oğuzlar gibi değişik unsurların birleşmesinden oluştuğu ve bu unsurların her birinin menşei tespit etmenin zorluğudur. İkinci sebep ise kaynakların verdiği bilgilerin yetersiz ve muğlak olmasıdır. Bütün bu zorluklara rağmen biz kaynaklarda verilen bilgileri son araştırmaların ışığında yeniden yorumlayarak Peçeneklerin menşei meselesinde bugün için ne söylenebilir, bunu ortaya koymaya çalışacağız. Bundan önce Peçenekler hakkında yapılan araştırmaların büyük bir kısmında bu kavmin menşei ya hiç temas edilmemiş veya bazı muğlak ifadelerle yetinilmiştir.¹⁹ Mesela A. Nimet Kurat Peçenek Tarihi adlı kitabında Peçeneklerin menşei dair bir bahis açmışsa da onomastik alanındaki bazı benzerliklerden hareketle bazı tahminlerde bulunmanın ötesinde bir hüküm ortaya koyamamıştır.²⁰ Ancak son yıllarda yapılan araştırmalarda bu konuda yeni görüşler ortaya atılmaktadır. Mesela Ya. V. Pilipçuk'un çalışması bu bakımdan önemlidir.²¹ Pilipçuk, Peçenek kavminin etnik yapısının VI.-VII. asırlarda teşekkül ettiğini düşünmektedir.²² Bu araştırmamızda bu görüşlere de temas edilecektir.

Peçeneklerin menşei meselesini aydınlatılabilmek için bu kavmin en az iki farklı etnik unsurdan oluştuğu hususunu göz önüne almak gereklidir. Öncelikle bu etnik unsurların her birinin menşei ayrı ayrı ele alınması, sonra da bu unsurların nasıl bir araya geldiği konusunun aydınlatılması gerekmektedir. Peçenekleri oluşturan unsurlardan birisi Altaylar bölgesinden geldiği tahmin edilen boy veya boylardır. Ahmet Taşağıl'a göre Peçenekler, büyük ihtimalle Batı Gök-Türklerinden İşbara Kagan'ın 634 yılından sonra yaptığı yeni boy teşkilatlanmasının akabinde ortaya çıkan bir boydur. Peçenekler bu sırada Isık Göl-Balkaş arasında yaşıyorlardı. Taşağıl'a göre, Karlukların, Uygurların baskısı yüzünden batıya hareketleri, Peçeneklerin de Balkaş Gölü'nün güneyinden Sır-Derya kıyılarına gelmelerine

19 A. Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937; Sadettin Gömeç, "Türk Tarihinde Peçenekler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Mecmuası*, 53 / 1 (2013), s. 251-266; Hüseyin Namık [Orkun], *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933; Faruk Sümer, "Peçenek", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, s. 212; Faruk Sümer, "Peçenekler", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, s. 213-214.

20 Kurat, *age.*, s. 22-32.

21 Ya. V. Pilipçuk, "Etnogenez i Migratsii Peçenegov", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 23, 2017, s. 207-256.

22 Agm., s. 208.

sebepl olmuştur.²³ Ancak bu bilgi konuyu aydınlatmak bakımından yeterli değildir. Peçeneklerin Isık Göl-Balkaş arasındaki hayatı hakkında bilgiye sahip değiliz. Çin kaynaklarında ismi geçen boy adlarının hangilerinin Peçenekleri işaret ettiğini bilemiyoruz veya bu konuda ortaya atılan görüşlerin isabeti hakkında emin olamıyoruz.

Peçenekleri oluşturan ikinci etnik unsur onlar Sır-Derya boylarına geldikleri zaman bu bölgede yaşayan Kangar boylarıdır. Bir görüşe göre, Peçenekler VIII. asırda Sır-Derya boylarına gelmişler, oranın yerli halkı Kangarları kendilerine katmışlardır.²⁴ Kangarların İranî halklardan Alan ve As kavimlerinden oluştuğu düşünülmektedir.²⁵ Cziedledy'ye göre "Asiler, Çinlilerin Kangkü adıyla zikrettikleri, Sır-Derya'nın orta yatağının, kuzeyinde Kazak bozkırlarının güney sınırında Çu vadisinde yer alan ülkenin sakinleriydi."²⁶ Bu kavim Orhun kitabelerinde Kengeres adı ile zikredilmektedir.²⁷ Kengeres adının Kenger ve As isimlerinin birleşmesinden oluştuğu düşünülmektedir.²⁸ V. ve VI. yüzyıl Ermeni ve Süryani yazarlarının Kafkaslardaki Kangaraya'den bahsetmeleri Kenger boylarının o tarihlerde bu bölgelerde de yayıldıklarını göstermektedir.²⁹ Peçenekler gibi başka boylar da yeni siyasi birliklerde yer almışlardır. Mesela daha önce Kimeklerin bir boyu olduğu Gerdizî tarafından zikredilen Bayındır boyunu³⁰ daha sonra Oğuzların en önde gelen boylarından biri olarak görüyoruz. Dede Korkut kitabında Bayındır Han Oğuzların hükümdarı olarak görülür. Aynı şekilde Uygurlardan ayrılan Eymür boyunun önce Kimeklere, sonra Oğuzlara ve Bayat boyunun önce Kimek veya Kanglılara sonra Oğuzlara dahil olduğu bilinmektedir.³¹

Peçeneklerin tarih sahnesine çıktığı Kang ülkesi hakkında Çin kaynakları

23 Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları: M. Ö. III.- M. S. X. Asır*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004, s. 97-98.

24 Sümer, *Oğuzlar*, s. 44-45; S. G. Klyaştorıny, "Orhon Abidelerinde Kengü'nün Kavmî-Yer Adı (Etno-Toponimiği)", çev. İsmail Kaynak, *Bellekten*, C. XIV, S. 69 (1954), s. 89-104, s. 99; Osman Yorulmaz, *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2012, s. 34-35, 38.

25 A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş, Cild I: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, Enderun Yayınları, İstanbul 1981 (3. Bs.), s. 53; Pritsak, agm., s. 212-214.

26 Cziedledy, *age.*, s. 15.

27 Klyaştorıny, agm., s. 89-104.

28 Pritsak, agm., s. 212-214.

29 Golden, "Güney Rusya", s. 366.

30 Kumekov, *age.*, s. 46.

31 Kumekov, *age.*, s. 38; M. Fuad Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, yay. haz. Yahya Kemal Taştan, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 20; Yorulmaz, *age.*, s. 77.

bilgi vermektedir. Bu ülkenin Avesta'da adı zikredilen Kangha'ya tekabül ettiği anlaşılmaktadır.³² Başka kaynaklarda da Kangar boyları hakkında bilgi bulabiliyoruz. Konstantin Porfirogenitus'a göre, Peçeneklerin üç boyuna Kangar adı veriliyordu. Bu adın kökeni araştırıldığında, Kang bölgesi, Kengeres halkı ve Orhun'daki Kül Tigin yazıtında adı geçen Kengü Tarban şehriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.³³ Kengeresler, 8. yüzyıl başlarında, Batı Türk konfederasyonundaki Türkişlere karşı Doğu Türkleriyle birleşmişlerdi.³⁴

Kangkü'nün M. Ö. 2 – M. S. 4. yüzyıldaki tarihine dair bilgi veren Çin ve Fars kaynakları, M. S. 350'den önce Gobi Çölü civarında yaşayan Hiung-nu (匈奴: Xiōngnú)ların iki defa Kangkü sahasına girdiklerini bildirmektedir. İlkinde M. Ö. 43 ve 46 arasında Doğu Kangkü'de kısa ömürlü bir imparatorluk kurdukları, ikincisinde ise, M. S. 91'de Orta Asya'dan batıya kaçan Hiung-nuların tekrar Kazak bozkırının güney kısmında, Çinlilerin görüş sahasından çıktıkları sıradadır.³⁵ Bölgede Uar-Hun ve Eftalit kalıntılarının da kalmış olabileceği anlaşılmaktadır. İran ve Çin kaynaklarında Kangkü ülkesi, Sır-Derya'nın güneyinde bulunan Sogdia ile ilişkilendirilir ve VI. yüzyılda bizzat Sogdların da Kang adını kullandıkları bildirilir. Bu kaynaklara göre, Kangkü halkı olan Asiler, Toharların batıya göçleri sırasında, M. Ö. 129'da hakimiyetlerini Sır-Derya'nın güneyine doğru yaymışlar ve Sogdia ve Toharlar bu zamanda Asi'lerin hakimiyeti altına girmiştir.³⁶ M. S. 350'den sonra Hunların Kazak bozkırının güney kısmından Avrupa'ya, Uar-Hunların da Kuzeydoğu Afganistan'a gitmelerinden sonra, Kangkü'nün bağımsızlığı tamamen sona ermiştir. Bunların topraklarını daha önceden Kazak bozkırının kuzey kısmında İrtiş Nehri civarında yaşayan Tingling (T'ie-le) boyları işgal etmiştir. Sır-Derya'nın kuzey havalisine göçen T'ie-le (Tingling) boylarının, M. S. 350 civarında Avrupa'ya çekilen Hiung-nuların eski iskân sahalarını işgal ettikleri ve 460 sıralarına kadar burayı ellerinde tuttıkları anlaşılmaktadır. Pritsak Peçenekleri T'ie-le boylarından kabul etmektedir.³⁷ Czegledy'ye göre, M. S. 350 civarında bu bölgeye yerleşen T'ie-le (Tingling) boyları Ogurlardı. Onların

32 S. P. Tolstov, *Following the Tracks of Ancient Khorezmian Civilization*, UNESCO, Tashkent 2005, s. 144-145.

33 Golden, "Güney Rusya", s. 365.

34 *Age.*, s. 365, S. G. Klyastorniy, *Drevnetyurskiye runičeskiye pamyatniki kak istočnik po istorii Sredney Azii*, Moskova 1964, s. 156-178'den naklen; S. G. Klyastorniy, "Orhon Abidelerinde Kengü'nün Kavmi-Yer Adı (Etmo-Toponimiği)", çev. İsmail Kaynak, *Bellelen*, C. XIV, S. 69, 1954, s. 89-104, s. 92.

35 Czegledy, *age.*, s. 17-18.

36 *Age.*, s. 19.

37 Pritsak, *agm.*, s. 212-214.

ayrılmasından sonra (M. S. 506) Cholitalar kavmi, eski Kangkü arazisinde buranın eski İrani kavimlerine ait yeniden bir ülke kurmuşlardır. Cholitaların şehirleri, Sır-Derya'nın orta ve aşağı akış boyunda ve buradan kuzeye doğru uzanıyordu ve birer ticaret şehirleri olarak stepe olan yakınlıkları yüzünden, bir yandan şehirli İranilerin, diğer yandan stepteki göçebelerin her zaman temas ettiği ve karışıkları yerler olmuştur.³⁸ Bir Çin kaynağına göre T'ie-le boylarının merkezî grubu, M. S. 600-618 sıralarında 'Kang'ın kuzeyinde' yani Sogdia'nın kuzey havalisinde, Sır-Derya bölgesinde yerleşmişti. T'ie-le grubunun boyları arasında Alanların ve Kafkasya Avarlarının (Uar-Hunlar) adı da zikredilmekteydi.³⁹ Peçeneklerin hâkim boylarının bunlar arasında bulunduğu tahmin edilebilir.

Çin kaynakları bölgenin eski devirleri hakkında zengin bilgiler vermektedir. Bir Çinli seyyah olan Chang Ch'ien (张騫: Zhāngqiān), M. Ö. 129 yılı sonunda Tayüan'a (太原: Tai yaun) yani Fergana'ya gelmiş ve seyahatnamesindeki ifadeye göre Tayüan'dan daha öteye, Yüeçi (月氏: Yue Zhi)lerin Amu Derya boyundaki ülkesine hareket etmek istediğinde, yoluna devam etmesi için Kangkü hükümdarının iznine ihtiyaç duymuştur. Seyahatnamedeki bu veri, Fergana'nın güneybatısında bulunan Sogdia'nın 128 yılında, yani Yüeçilerin batıdaki iskânından hemen sonra, Kangkü hakimiyeti altında bulunduğunu göstermektedir. Buna göre, Sogdia ve Doğu Baktria'nın işgal edilmesi üç kavmin, Yüeçilerin, Yüeçilerle beraber hareket eden Saka boylarının ve Kangkü halkının eseri idi. Strabon'da verilen bilgilere göre de, her ne kadar söz konusu metinde dört kavimden, Asilerden, Pasianlardan, Toharlardan ve Sakaraullardan söz edilse de, Sogdia ve Baktria'daki Yunan hâkimiyetini tahminen üç kavim sona erdirmişti: 'Asiler veya Asianlar', Toharlar ve Sakaraullar. Çince kaynaklardaki Sogdia ve Baktria'nın göçebe fatihi olarak geçen üç kavmin (Kangkü halkının, Sakalar ve Yüeçilerin) adı batı kaynaklarındaki Asii (Asiani), Sacaraucae ve Tochari adlarına denk düşer. Tarihî coğrafya verileri, Yunan-Latin kaynaklarında rol oynayan Toharlar ve Çin kaynaklarında sözü edilen Yüeçilerin özdeşliğini göstermektedir. Kangkü adının ülkeye, Asi'nin ise onun halkına, daha doğrusu yönetici boyuna işaret ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁰ Han Sülalesi döneminde (M. Ö. 206-25) Aral Gölü'ne uzanan bölgeler ile Sır-Derya'nın kuzey ve güney bölgelerine hâkim olan K'ang-chü'lüler'in Chin Sülalesi döneminde (265-420), bilinmeyen sebeplerle merkezlerini Sır-Derya'dan güneye doğru, Maverâünnehr bölgesine taşıdıkları bilinmektedir. Arap ve batı kaynaklarında Peçeneklerin soyundan oldukları

38 Czegledy, *age.*, s. 20-22.

39 Czegledy, *age.*, s. 106.

40 *Age.*, s. 35-37, 40.

bildirilen Kangü ve Kangarların ataları olan eski K'ang-chü'lüler bu durumda Peçeneklerin ataları olmaktadır.⁴¹

Peçeneklerin bazı Mongoloidlerin M.Ö. IV-II. Yüzyıllarda, ilk önce Sır-Derya'daki Apasiakae ile (Su kıyısındaki Saka'lar) başlayan karışmasından doğduğu ve Peçenek adının Apasiakae adından geldiği Tolstov tarafından müdafaa edilmiştir. Strabo'nun M.Ö. 130 yılında Belh ilindeki Yunan devletini yıkan Sakarauka göçebeleri ile beraber saydığı Paciana'nın da Peçenek'e tekabül edebileceği de bu konuda bir diğer görüştür.⁴²

Çeşitli İran ve Türk kavimlerinin yaşadığı bir bölge olan Sır-Derya boylarının şimdiki bilgilerimize göre Hunlardan itibaren Türkleşmeğe başladığı, ancak İranî kavimlerin de bilhassa şehirlerde yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. İranî kavimlerin bazı kalıntılarının Aral ve Sır-Derya boylarında Hunlar ve Gök Türkler döneminde Türkleştikleri ve bunların da Oğuzları oluşturan unsurlardan oldukları anlaşılmaktadır.⁴³ Hatta bu bölgede daha eski tarihlerden beri çeşitli Türk kavimlerinden toplulukların yaşadığı düşünülmektedir.⁴⁴ İranî kavimlerden olup bir kısmı Türkleşenler içinde en iyi bilineni Alanlardır. Alan'ların diğer adının As'lar olduğu ve bugünkü Oset'lerin ataları oldukları kabul edilmektedir.⁴⁵ İslâm coğrafyacıları, Alan (el-Lan) ve As'ları Türk kavmi olarak kabul ederler ve bunların yurtlarının Amu Derya ile Hazar denizi arasındaki Oğuz Çölü olduğunu, bunların Peçenekçe ile Oğuzcanın karışmış olduğu bir Türk lehçesini konuştuklarını ileri sürerler.⁴⁶ Alan, bugün de Türkmenistan'da aşiret adı olarak yaşamaktadır.⁴⁷

41 Nuranıye Hidayet Ekrem, *Çin Elçisi Chang Ch'ien'in Seyahatnamesine Göre Orta Asya'daki Etnik Gruplar*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1999, s. 149; Nuranıye Hidayet Ekrem, "Çin Kaynakları ve Orhun Yazıtlarına Göre K'ang-chü'ler ve Kengeresler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, Sayı: 3 (Eylül 2015), s. 7-18, s. 16; Osman Yorulmaz, *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2012, s. 34.

42 Emel Esin, "Farabi'yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI/3-4 (1976), s. 81-139, s. 83.

43 Ekber, N. Necef - Ahmet Annaberdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, Kaknüs yay., İstanbul 2003, s. 220.

44 Münire Hatamova, "Çaç'taki Oğuz Şehirleri", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2015, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 405-412, s. 405-407; Emel Esin, agm., s. 81-139.

45 Ekrem, "Çin Elçisi", s. 85, E. G. Pulleyblank, "The Consonantal System of Old Chinese", *Asia Major*, IX. (I-II) (1962), s. 206-265, s. 220'den naklen.

46 *Age.*, s. 85, Ramazan Şeşen (haz.), *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara 1985, s. 18-19'dan naklen.

47 Soltanşa Atamıyazov, *Şecere: Ansiklopedik Türkmen Etnik Adları Sözlüğü*, haz. Yakup Karasoy, Ufuk Deniz Aşçı, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 75-76.

Soğd bölgesindeki hemen hemen bütün şehirlerin Gök Türkler döneminde Türk valiler tarafından idare edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁸ Siyasî evliliklerin de Türk-Soğd yakınlaşmasının sağlanmasında bir unsur olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁴⁹ Bölgede Türk yerleşmesine dair başka deliller de arkeologlar tarafından bulunmaktadır.⁵⁰ Ancak bölgenin yerleşik unsurunda İrani kültürün hâkim olduğu Çin kaynaklarının verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.⁵¹

Gök Türk Kağanlığının yıkılmasından sonra bölgeye yeni Türk unsurların geldiği, bunların daha önce bölgede yerleşen kavimler ile savaştığı bilinmektedir. Muhtemelen VIII. asırdan itibaren bölgeye gelen Oğuzların kendilerinden önce bölgede hâkim olan Peçeneklerle savaşları da buna bir misaldir. Bu konuda en güvenilir kaynağımız muasır bir müellif olan Konstantin Porfiregenitus'tur. Doğu Roma İmparatoru olan müellif, oğlu için yazdığı bir çeşit siyasetname sayılabilecek olan *De Administrando Imperio* adıyla anılan eserinde, imparatorluğun komşuları ve bunlara karşı takip edilecek siyaset hakkında bilgi verir. Bu çerçevede Peçenekler de esere dahil olur. Konstantin Porfiregenitus, Peçeneklerin Oğuzlarla savaşlarından sonra yenilerek Karadeniz'in kuzeyine göç ettiklerini ve kalanların ise Oğuzlara katıldıklarını muasır bir kaynak olarak zikreder.⁵²

Netice olarak şimdiki bilgilerimize göre Peçeneklerin kuzey veya doğu taraflarından VII. veya VIII. asırda Sır-Derya boylarına geldikleri ve buradaki Kang kavmi başta olmak üzere yerli unsurlarla karışarak ve bu unsurları da Türkleştirerek yeni bir kavim haline geldikleri söylenebilir. Bilindiği gibi Peçenek kavmi Sır-Derya bölgesi hâkimiyeti için Oğuzlarla savaşmış ve onlara yenilerek büyük bir kısmı kuzeye doğru giderek kendilerine yeni bir hayat sahası bulmuşlar, kalan unsurlar ise yurtlarını terk etmeyerek Oğuzların bir boyu olarak yaşamaya devam etmişlerdir.

48 Gaybullah Babayar, "Göktürk Kağanlığı Döneminde Batı Türkistan Yönetimi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 107-117, s. 115.

49 Boris I. Marshak, "Türkler ve Soğudlular", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 170-178, s. 175.

50 Azim Malikov, "Arkeolojik ve Yazılı Kaynaklara Göre Maverainnehir Türkleri (M. S. VI-VIII. Yüzyıllar)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 142-151, s. 142-146.

51 Edouard Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, çev. Mustafa Koç, Selenge Yayınları, İstanbul 2013 (2. bs.), s. 182-183.

52 Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Greek Text Edited by Gy. Moravcsik, English Translation by R. J. H. Jenkins, New, Revised Edition, Dumbortan Oaks Center for Byzantine Studies Trustees for Harvard University, Washington, District of Columbia, 1967, s. 167, 169.

Kaynaklar

Agacanov, Sergey Grigoreviç, *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

Ataniyazov, Soltanşa, *Şecere: Ansiklopedik Türkmen Etnik Adları Sözlüğü*, haz. Yakup Karasoy, Ufuk Deniz Aşçı, Tablet Kitabevi, Konya 2005.

Babayar, Gaybullah, “Göktürk Kağanlığı Döneminde Batı Türkistan Yönetimi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 107-117.

Chavannes, Edouard, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, çev. Mustafa Koç, Selenge Yayınları, İstanbul 2013 (2. bs.).

Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Greek Text Edited by Gy. Moravcsik, English Translation by R. J. H. Jenkins, New, Revised Edition, Dumbortan Oaks Center for Byzantine Studies Trustees for Harvard University, Washington, District of Columbia 1967.

Czegledy, Karoly, *Turan Kavimlerinin Göçü*, ter. Günay Karaağaç, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 1999.

Esin, Emel, “Suliler: İslâm ile Karşılaşan İlk Türkler”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cild: VII, Cüz. 3-4 (1979), s. 31-86.

Esin, Emel, “Farabî’yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI/3-4 (1976), s. 81-139.

Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2014 (5. bs.).

Golden, Peter B., “The People Nükerde”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Tomus I (Anno 1975), s. 21-35.

Golden, P. B., “Güney Rusya Bozkırlarının Halkları”, çev. Ayda Arel, *Erken İç Asya Tarihi*, der. Denis Sinor, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, ss. 345-382.

Hamilton, James, “Tokuz-Oguz ve On-Uygur”, çev. Yunus Koç, İsmet Birkan, *Türk Dilleri Araştırmaları 7* (1997), s. 187-232.

Hatamova, Münire, “Çaç’taki Oğuz Şehirleri”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 405-412.

Kafesoğlu, İbrahim, “Tarihte Türk Adı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 1, s. 308-315.

- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 1998 (17. bs.).
- Klyaştorıny, S. G. “Orhon Abidelerinde Kengü’nün Kavmî-Yer Adı (Etno-Toponimiği)”, çev. İsmail Kaynak, *Bellekten*, C. XIV, S. 69, 1954, s. 89-104.
- Klyaştorıny, S. G., *Drevnetyurskiye runičeskiye pamyatniki kak istoçnik po istorii Sredney Azii*, Moskova 1964.
- Kurat, A. Nimet, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.
- Köprülü, M. Fuad, *Tarih Araştırmaları I*, yay. haz. Yahya Kemal Taştan, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 20;
- Kumekov, Bolat E., *Arap Kaynaklarına Göre IX-XI. Asırlarda Kimek Devleti*, çev. Mehmet Kıldıroğlu, Çingiz Samudinuulu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Malikov, Azim, “Arkeolojik ve Yazılı Kaynaklara Göre Maverünnehir Türkleri (M. S. VI-VIII. Yüzyıllar)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 142-151.
- Marshak, Boris I., “Türkler ve Soğdlular”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 170-178.
- Necef, Ekber, N. - Ahmet Annaberdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, Kaknüs, İstanbul 2003.
- [Orkun], Hüseyin Namık, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.
- Pala, Ayhan, “Oğuzdardın Eymür Taypası”, *Ejelgi, Ortasırı Jane Jana Kezendegi Kazakistan Jane İrgeles Elder Tarihündagi Biylik İnstitutının Evolyutsiyası, Halıkaralık Gıllımı-Tajiribelik Konferentsiya Materialdarı*, Almatı 2 Mausim 2016 jul, Almatı 2016, Kazakistan Respublikası Bilim Jane Gılım Ministrılgı Gılım Komiteti, Ş. Ş. Valihanov Atundagi Tarih Jane Etnologiya İnstitutı, s. 36-40.
- Pala, Ayhan, “Sır-Derya Oğuzlarının Menşei” *Altay Communities: History Issues*, İSTESOB yay., İstanbul 2017, s. 59-68.
- Pilipçuk, Ya. V., “Etnogenez i Migratsii Peçenegov”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 23, 2017, s. 207-256.
- Pritsak, O., “The Pecenegs: A Case of Social and Economic Transformation”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Tomus I, (Anno 1975), s. 211-235.
- Pulleyblank, E. G., “The Consonantal System of Old Chinese”, *Asia Major*, IX. (I-II) (1962), ss. 59-144 ve 206-265.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını, İstanbul 1999 (5. bs.).

Sümer, Faruk, “Peçenek”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. 34, s. 212.

Sümer, Faruk, “Peçenekler”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C. 34, s. 213-214.

Şeşen, Ramazan (haz.), *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara 1985.

Taşgöl, Ahmet, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları: M. Ö. III.- M. S. X. Asır*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004.

Tezcan, Semih, “1283 Numaralı Tibetçe Pelliot Elyazmasında Geçen Türkçe Adlar Üzerine”, *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler 1972*'den ayrınbasım, Ankara 1975, s. 299-307.

Tolstov, S. P. , “Oğuz, Peçenegi i Mare Daukara”, *Sovetskaya Etnografiya*, 4 (1950), s. 49-52.

Tolstov, S. P. , *Po Drevnim Deltam Oksa i Yaksarta*, İzdatel'stvo Vostoçnoy Literaturı, Moskva 1962.

Tolstov, S. P. , *Following the Tracks of Ancient Khorezmian Civilization*, UNESCO, Tashkent 2005.

Vörös, Gabor, “Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 2, s. 693-708.

Yorulmaz, Osman, *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2012.